

İslam Tarihinde Arap Milliyetçiliği Üzerine Oryantalist Bir Bakış: Patricia Crone ve Metodu

An Orientalist Perspective on Arab Nationalism in Islamic History:
Patricia Crone and her Method

Doç. Dr.

Öznur Özdemir

Bursa Uludağ Ü.
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türkiye

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş : 28.02.2025

Kabul : 20.05.2025

Yayın : 30.06.2025

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Abstract

In Western academia, scholars who study Islamic history are generally called Islamic historians. However, non-Muslim researchers focusing on this field are often referred to as Orientalist Islamic historians, or simply as Orientalists. One of the main topics explored by these scholars has been the political context of Islam's emergence and expansion. Yet, due to the influence of Eurocentric historiography, their findings have frequently been shaped by Orientalist perspectives. Patricia Crone (1945–2015), known for her revisionist approach, stands out as a prominent Orientalist Islamic historian. Her research, particularly on the *mawālī* and Arab nationalism in Islamic societies, has significantly influenced the field. Crone's works and her critical methodology have sparked considerable academic debate, with her strong skepticism towards Islamic sources receiving particular criticism. While some studies have examined various aspects of Crone's Orientalist views, there has not yet been a comprehensive study that specifically analyses her impact on Western Islamic studies, especially in relation to her views on Arab nationalism.

This article aims to examine Patricia Crone's academic career and works, evaluate her impact on Western Islamic studies, and analyze her methodology through an examination of one of her studies on Arab nationalism. This study, titled "*Mawālī* and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View", is a translation and analysis of a letter attributed to Mu'awiya and addressed to Ziyād b. Abihi. In the letter, Mu'awiya instructs Ziyād to treat the *mawālī* harshly. While making this suggestion, Mu'awiya refers to earlier policies toward non-Arabs. Crone interprets these references to demonstrate how and when Arab nationalist sentiments were articulated in Islamic society. This particular study has been chosen due to its close connection with the topic of the *mawālī*, which Crone specialized in during her doctoral studies, and because it represents one of her final publications prior to her death. In this part of the article, Crone's evaluation of Arab nationalism in Islamic society will be discussed, with a specific focus on her interpretation of the expressions found in the letter. Finally, the article will examine Crone's methodological approach to Islamic historical sources by analysing both her views in similar studies, and the criticisms directed at her by other historians. In doing so, it aims to introduce a prominent scholar known in the West for her distinctive views on Islamic history to researchers in this field, and to provide a critical evaluation of her perspectives and methodology.

Keywords: Islamic History, Orientalism, Patricia Crone, Mawālī, Arab Nationalism.

Giriş

İslam Tarihi, özellikle modern dönemde doğuda ve batıda konuya ilgi duyanların uzun soluklu çalışmaları ve ortaya koydukları teorileri ile önemli bir alan olarak ilim dünyasında yerini almıştır. Batıda bu alanda çalışanlar genel olarak İslam tarihçileri olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, Müslüman olmayan ancak bu alanı inceleme konusu olarak seçen araştırmacılar, genellikle 'oryantalist İslam tarihçileri' ya da yalnızca 'müsteşrik' şeklinde nitelendirilmektedir. Elbette ki bu kitlenin İslam'a ve dolayısıyla İslam tarihine bakışında özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ortalarına kadar önyargısız bir tutum sergilenememiştir. Müslüman İslam tarihçileri tarafından erken dönemlerden itibaren bu kitlenin ortaya attığı iddialara karşı savunmacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu doğrultuda reddiye olarak isimlendirilen ve oryantalist tarihçilerin yanlış eleştirilerine bir cevap niteliğinde sayılabilecek bir literatür doğmuştur. İslam dünyasındaki bu tür eserlerin modern dönemde Türkiye'deki en önemli örnekleri olarak 1910 yılında Şehbenderzâde'nin Dozy'nin yanlışlarını düzeltmek üzere yazdığı iki ciltlik *Tarih-i İslam*,¹ 1928 yılında İsmail Fenni Ertuğrul tarafından kaleme alınan *Kitab-ı İzale-i Şükûk*,² M. Asım Köksal tarafından 1961 yılında kaleme alınan *Müsteşrik Caetani'nin Yazdığı İslam Tarihindeki İsnad ve İftiralar Reddiye*³ adlı eserler gösterilebilir. Bu eserler İslam Tarihi alanında dikkat çekici görüşleri ile öne çıkan müsteşrikler olan Dozy ve Caetani'ye eleştiri mahiyetindedir. Bu örneklerden sonra, genel eleştiriler yerine kişilerin özel görüşlerine odaklanan daha spesifik eleştiriler yapılmıştır. Getirilen eleştiriler de çoğunlukla, makalelere veya kitap kritiklerine derç edilmiştir. İslamiyet'in ilim konusundaki yaklaşımı düşünüldüğünde İslam medeniyetinin asırlar boyu devam eden ilim arayışında Batı'nın sunduğu literatürden yeri geldiğinde yararlanıldığı, yeri geldiğinde de İslam'ı hedef alan menfi bakış açılarının eleştirildiği söylenmelidir. Meriç'in de güzel bir şekilde ifade ettiği gibi Doğu'nun durgunluk döneminde ilim sahasında Batı aktif olmuşsa ve taraflı veya tarafsız belirli bir literatür birikmişse, "yapılacak ilk iş Batı yazarlarını büyük bir dikkatle okumak, şuurlu veya şuursuz yalanlarını düzeltmeye çalışmaktır".⁴

Bu makale, Batılı İslam tarihçisi Patricia Crone'un akademik kariyerini, İslam tarihi alanındaki araştırmalarını ve metodolojik yaklaşımlarını ele alarak, Batı'daki İslam araştırmaları üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Crone'un Arap milliyetçiliğini incelediği bir çalışması, metodolojik yaklaşımını ve tarih yazımı anlayışını somutlaştırmak amacıyla ayrıntılı analize tabi tutulacaktır. Bu çalışmanın tercih edilmesinin sebebi, hem Crone'un doktora eğitimi sırasında uzmanlaştığı mevâlî konusuyla ilişkili olması

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Uçman, "Şehbenderzâde Ahmed Hilmi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 425-427; Cemil Meriç, *Kültürden İrfana* (İstanbul: İletişim, 2013), 106.

² "Reinhard Pieter Anne Dozy'nin Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* (Kahire, 1908) adıyla tercüme edilen eserinde yer alan İslam, Kur'an ve Hz. Muhammed hakkındaki ithamlara cevap olarak yazılmıştır. Kitapta Dozy'nin özellikle Hz. Peygamber'in bazı şahsî tasarrufları, Bahîrâ ve Nestûrâ ile görüşmesi ve İslam'ın yayılışıyla ilgili tenkitleriyle Kur'an üslûbunun düzensizliği hakkındaki iddiaları cevaplandırılmış, bu arada küfür ifadelerinin yer aldığı konularda mütercimnin suskunluğu da eleştirilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Hayri Bolay, "İsmail Fenni Ertuğrul", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 98-100.

³ Asım Cüneyd Köksal, "Mustafa Asım Köksal", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26:235-236.

⁴ Meriç, *Kültürden İrfana*, 108-109.

hem de vefatından önce yayımladığı son eserlerinden biri olmasıdır. Makalede son olarak onun İslam tarihi kaynaklarına bakış açısını ve metodunu anlamak üzere benzer çalışmalarındaki görüşleri ve başka tarihçilerin onun hakkındaki eleştirilerine yer verilecektir. Böylelikle makalede, İslam tarihçiliğinin farklı alanlarında önemli eserler kaleme almış olan Crone'un genel akademik perspektifi ortaya koyulurken, özellikle İslam tarih kaynaklarının güvenilirliği konusunda ileri sürdüğü şüpheli yaklaşımı da eleştirel biçimde değerlendirilmiş olacaktır.

1. Akademik Hayatı, Eserleri ve Görüşleri

Patricia Crone (1945-2015) vefatının ardından olduğu kadar yaşamı boyunca da İslam tarihi alanında yaptığı çalışmalarla anılmış, bu alandaki farklı görüşleri Doğu'da ve Batı'da pek çok araştırmacının ilgisini celbetmiştir. Aslen Danimarkalı olan Crone, doktora eğitimini Londra Üniversitesi'nde School of Oriental and African Studies (SOAS) bölümünde tamamlamıştır. Bernard Lewis danışmanlığında Emevîler döneminde mevâlî üzerine hazırladığı *The Mawālî in the Umayyad Period* doktora tezi, özellikle Batı'da bu alanda çalışma yapanlar için önemli bir referans niteliğindedir.⁵ Akademik kariyerine 1974 yılında başlayan Crone, vefatına kadar Oxford, Cambridge gibi batıda önde gelen üniversitelerde görev yapmıştır.

Patricia Crone'un İslam tarihçiliğinde görüşleri bakımından tabi olduğu ekol Revizyonistler olarak ifade edilmiştir. Bu ekolde John Wansbrough, Michael Cook, Lawrence Conrad, Tom Holland, Günter Lüling isimler de sıralanabilir. Crone, İslam ve İslam kaynaklarına karşı şüpheli görüşlerini, Michael Cook ile birlikte kaleme aldığı ilk kitabı olan *Hagarism: The Making of the Islamic World* (Hacerilik: İslam Dünyasının Oluşumu) adlı eserde ortaya koymuştur. Oldukça dikkat çekici olan bu eserde Crone ve Cook, gayri İslami kaynakları kullanmış, Müslümanlar tarafından yazılan metinlere itimat etmemişlerdir.⁶ Onlar bu kitaplarında, yalnızca İslam'ın erken dönem tarihini alternatif kaynaklar üzerinden yeniden değerlendiren tartışmalı tezler sunmamış, İslam'ın uydurma bir din olduğunu iddia etmişlerdir. Kitapta sunulan temel iddianın yanı sıra “bu kitap kafirler tarafından kafirler için yazılmış” şeklinde alaycı ifadeler de bulunmaktadır⁷ ve Crone'un bu saldırgan tutumuna batılı meslektaşları da dikkat çekmiştir.⁸ Yine *Meccan Trade and the Rise of Islam* (Mekke Ticareti ve İslam'ın Yükselişi) adlı eserinde İslam'ın doğuşunu Mekke ticaretine bağlayarak, İslamiyet'i Hz. Muhammed tarafından uydurulmuş bir din olarak göstermesi büyük tepki toplamıştır. 1987'de yayımlanan bu eserinde, bir taraftan İslam öncesi ve erken İslam döneminde Mekke'nin ticari önemini ele almış diğer taraftan da İslam'ın doğuşuna şüpheli ve eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Kitabın yayınlanışından sonra ortaya attığı iddialar

⁵ Patricia Crone, *The Mawālî in the Umayyad Period* (Doktora Tezi, Londra: University of London, SOAS, 1973).

⁶ Ayrıntılı değerlendirmeler için bk. Hatice Nur Dalkılıç, “Vefâyat/Patricia CRONE (28 Mart 1945-11 Temmuz 2015)”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016): 175.

⁷ Patricia Crone & Michael Cook, *Hagarism: The making of the Islamic world*. (Cambridge: CUP Archive, 1977), viii.

⁸ Eric I. Manheimer, “Hagarism: The Making of the Islamic World”, *The American Historical Review* 83/1 (1978): 241.

için Serjeant tarafından bir eleştiri yazısı⁹ kaleme alınmış, daha sonra da kendisi bu yazıya yanıt olarak yeni bir makale yazmak zorunda kalmıştır.¹⁰

Böylece Crone'un İslam tarihi alanında bulgularından çok, kendisine yöneltilen eleştirilerle gündeme geldiği söylenebilir. Özellikle de batılı araştırmacılar tarafından ortaya konulan bu eleştirilerden bazıları şöyle sıralanabilir: kaynakları yanlış yorumlama ve karmaşık, anlaşılabilir bir metodoloji kullanma eğilimi,¹¹ İslamiyet'e doğrudan saldırıda bulunması,¹² revizyonist yaklaşımının şarkiyatçılığa zarar vermesi ve erken dönem İslam tarihi hakkındaki yerleşik akademik altyapıyı tamamen altüst etmesi.¹³ Onu eleştirenler arasında Chase Robinson, yazısına "Crone ve Oryantalizmin Sonu" şeklinde çağdaş söylemlerde sıkça rastlanan bir başlık vererek Crone'un Batılı tarih yazımındaki ana akım oryantalist paradigmanın sınırlarını zorladığını göstermeyi amaçlamıştır.¹⁴

İslam hakkında öne sürdüğü görüşlerine rağmen İslam tarihi hakkındaki kapsamlı araştırmaları sebebiyle modern dönem İslam tarihçilerini ele alan çalışmalarda Crone'a da önemli ölçüde yer verilmiştir. Hatta batıda kaleme alınan birçok çalışma doğrudan Crone'u konu edinmektedir.¹⁵ Türkiye'de ise Crone ve onun İslam tarihinin farklı alanlarında ortaya koyduğu görüşlerine bazı çalışmalarda temas edilmesine rağmen tarihçiliği ve metodu üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır.¹⁶

⁹ R. B. Serjeant, "Meccan Trade and the Rise of Islam: Misconceptions and Flawed Polemics", *Journal of the American Oriental Society* 110/3 (July 1990): 472.

¹⁰ Patricia Crone, "Serjeant and Meccan Trade", *Arabica* 39/2 (1992): 216-240.

¹¹ Serjeant, "Meccan Trade and the Rise of Islam: Misconceptions and Flawed Polemics", 472.

¹² Robert Schick, "Patricia Crone, Meccan Trade and the Rise of Islam", *Speculum* 66/1 (1991): 138.

¹³ Chase F. Robinson, "Crone and the End of Orientalism", *Islamic Cultures, Islamic Contexts*, eds. Asad Q. Ahmed vdğr. (Leiden, The Netherlands: Brill, 2014), 598.

¹⁴ Robinson, "Crone and the End of Orientalism", 619-620.

¹⁵ Örnek olarak bk. Michael Bonner, "The Legacy and Influence of Patricia Crone (1945-2015)", *Der Islam* 93/2 (20 January 2016): 369; Sarah Stroumsa, "Patricia Crone 1945-2015", *Review of Middle East Studies*, 49/ 2 (2015): 213-215.

¹⁶ Türkiye'de Crone hakkında yapılan en önemli çalışmanın Yaşar Çolak tarafından kaleme alınan *Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar* adlı doktora tezi olduğunu söylemek mümkündür. Yaşar Çolak, *Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook - Patricia Crone ve Lawrence I. Conrad Örneği* (Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007). Fakat burada, konu edinilen müsteşriklerin tartışma konuları ayrıntılı olarak ele alınmamış, çalışmanın sınırlılıkları açısından incelenen eserlerdeki her konunun tezin içine taşınmanın uygun görülmediği, zaten buna imkân da olmadığı altı çizilmiştir. Crone'u konu edinen başka bir çalışma ise Özdemir ve Yılmaz tarafından kaleme alınan bir makaledir. Bu makale ise Crone'un özellikle mevâli konusundaki görüşlerini ortaya koymak üzere hazırlanmış bir çalışmadır. Yine Çolak'ın Batı'da İslam tarihçiliğinin dört ayrı dönemini ele aldığı makalesi, özelden Crone'u ve metodunu ele almasa da revizyonist ekolü konu edindiği için benzer çalışmalardan biri olarak zikredilebilir. Bk. Çolak, Yaşar. "İslâm Tarihi Çalışmalarının Batı'daki Tarihîsel Gelişimi Üzerine" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Eylül 2019): 89-124. Crone'u doğrudan konu edinen bir çalışma ise Özdemir ve Yılmaz tarafından kaleme alınan bir makaledir. Bu makale Crone'un özellikle mevâli konusundaki görüşlerini ortaya koymak üzere hazırlanmış bir çalışmadır. Makalede Crone mevâli konusundaki görüşleri sebebiyle ele alındığı için mevâlinin İslam tarihinin farklı dönemlerindeki konumuna ve mevla kelimesinin kökeninden başlayarak İslam toplumunda velâ anlaşması türlerine kadar pek çok konuda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bk. Özdemir, Öznur, and Saim Yılmaz. "Revizyonist Tarihçi Patricia Crone'un Mevâli Anlayışı" *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7/1 (2021): 357-385. Bunlardan başka, Karel Steenbrink'in Crone ve diğer revizyonist isimleri konu edindiği "New Orientalist Suggestions on the Origins of Islam" adındaki makalesi Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. Nihat Uzun, "İslâm'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar" *Karadeniz Teknik*

Patricia Crone'un akademik kariyeri boyunca yazdığı eserler, İslam tarihi ve düşüncesi ile yönetimi alanında da önemli tartışmalar başlatmıştır. Martin Hinds ile birlikte 1986 yılında kaleme aldığı *God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam* adlı eserinde erken dönem İslam tarihinde halifenin dinî otoritesinin kapsamını ve niteliğini incelemiş, özellikle Emevî ve Abbâsî dönemlerinde halifenin dinî liderlik rolünün gelişimini detaylı bir şekilde ele almıştır.¹⁷ 1989'da yayımlanan *Pre-Industrial Societies: Anatomy of the Pre-Modern World* (Sanayi Öncesi Toplamlar: Modern Öncesi Dünyanın Anatomisi) ise modern öncesi toplumların yapısını, ekonomik ve sosyal örgütlenmelerini inceleyen genel bir çalışma niteliğindedir.¹⁸ 2004 yılında yayımlanan *God's Rule: Government and Islam* (Tanrı'nın Egemenliği: Yönetim ve İslam), İslam siyaset düşüncesinin tarihsel gelişimini ve temel kavramlarını inceleyen kapsamlı bir çalışmadır.¹⁹ Bunu takip eden *Medieval Islamic Political Thought* (Ortaçağ İslam Siyasi Düşüncesi), 2005'te Edinburgh University Press tarafından yayımlanmış ve İslam dünyasındaki siyasi düşüncenin gelişimini detaylı bir şekilde ele almıştır.²⁰ Crone'un daha sonraki çalışmalarından *The Nativist Prophets of Early Islamic Iran* (Erken Dönem İran'ında Yerli Peygamberler), 2012'de yayımlanmıştır. Crone bu eserde İran'daki İslam sonrası dinî hareketleri ve yerel direniş biçimlerini incelemiştir.²¹ Bu eserlerin çoğu, geleneksel İslam tarihi anlatılarını sorgulayan revizyonist yaklaşımlar sunması ve yeni metodolojik öneriler getirmesiyle dikkat çekmiştir.

İslam dünyası üzerine çalışmaları bunlarla da sınırlı kalmamış, önde gelen dergilerde makaleleri yayınlanmış, dünya çapında birçok programda bildiriler sunmuştur. Makalelerinin önemli bir kısmını *From Arabian Tribes to Islamic Empire* adlı kitabında toplamıştır.²² Hanna Siurua ise vefatının ardından onun farklı çalışmalarını üç ciltte toplamıştır. Bunlar: *The Qur'anic Pagans and Related Matters* (Kur'anî Putperestler ve İlgili Meseleler); *The Iranian Reception of Islam: The Non-Traditionalist Strands* (İran'ın İslam'ı Kabulü: Gelenekçi Olmayan Eğilimler); *Islam, the Ancient Near East and Varieties of Godlessness* (İslam, Kadim Yakındoğu ve Tanrısızlığın Çeşitleri) adlarında üç ciltlik kitap dizisidir.²³

Crone, akademik kariyeri boyunca belki de en önemli araştırması kabul edilebilecek 1974 yılında tamamladığı doktora tezinin birinci bölümünü *Slaves on Horses: The Evolution of the*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/1, (2014): 213-228. Crone'un sınırlı şekilde ele alındığı bu makale de onun hakkındaki Türkçe çalışmalara dâhil edilse bile, bu konuda yayınlanmış Türkçe eserlerin yetersiz olduğu söylenebilir.

¹⁷ Patricia Crone & Martin Hinds, *God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003). Bu eserin giriş bölümü Mehmet Azimli ve Ali Akay tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır. Bk. Patricia Crone & Martin Hinds, "Halifetullah" Çev. Mehmet Azimli & Ali Akay, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2007): 167-188.

¹⁸ Patricia Crone, *Pre-Industrial Societies: Anatomy of the Pre-Modern World* (Oneworld Publications, 2015).

¹⁹ Patricia Crone, *God's Rule: Government and Islam* (New York: Columbia University Press, 2004).

²⁰ Patricia Crone, *Medieval Islamic Political Thought* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014).

²¹ Patricia Crone, *The Nativist Prophets of Early Islamic Iran: Rural Revolt and Local Zoroastrianism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

²² Patricia Crone, *From Arabian Tribes to Islamic Empire: Army, State and Society in the Near East c.600-850* (Aldershot: Routledge, 2008).

²³ Patricia Crone, *Collected studies in three volumes*, ed. Hanna Siurua (Leiden: Brill, 2016).

*Islamic Polity*²⁴ adıyla 1980 yılında, ikinci bölümünü ise *Roman, Provincial and Islamic Law: The Origins of the Islamic Patronate* adıyla 1987 yılında yayımlamıştır. Crone'un bu çalışmalarında öne çıkan başlıca temalar; Arap toplumunda mevalinin konumu, özellikle Abbâsî ihtilâli bağlamında toplumsal ve siyasal etkisi, kabile yapısının işlevi ile Emevî karşıtı isyanlardaki siyasi söylem ve sembolizmdir. Crone, gerek mevâlînin zaman içinde değişen sosyal konumu gerekse Abbâsî ihtilâli gibi önemli hadiselerdeki rolü üzerine görüşlerini başka çalışmalarında da ortaya koymuştur. Bunlardan en önemlisi *Encyclopaedia of Islam*'ın 2. edisyonunda yazdığı ansiklopedi maddesidir.²⁵

Makalenin konusu bağlamında Crone'nun mevâlî hakkındaki çalışmalarını daha yakından incelemek gerekirse, öncelikle onun doktora tezine *Emevî Döneminde Mevâlî* başlığını vermekle birlikte, çalışmasında bu başlığın ima ettiği şekilde mevâlînin Emevî iktidarındaki konumu ve Abbâsî ihtilâlindeki rolünü derinlemesine incelemek yerine, konu dışına taşan ve daha geniş bir tarih aralığını kapsayan meseleleri merkeze aldığı söylemek gerekir. Örneğin Emevîler döneminde Muhtar es-Sekaff'nin isyanı, mevâlînin siyasal sahnede görünürlük kazandığı en önemli hadiselerden biri olarak literatürde geniş yer bulmuşken, Crone bu konuya tezinde sınırlı bir şekilde değinmiş; mevâlînin söz konusu isyandaki rolüne dair ayrıntılı değerlendirmeyi ancak daha sonra kaleme aldığı bir makalede kısmen ortaya koyabilmiştir.²⁶ Crone, mevâlî sisteminin kökenlerini İslam öncesi dönemde aramış, ancak beklediği sonuçları elde edemeyince, sistemin kökenine dair Roma temelli bir teori geliştirmiştir. Bunun sebebi ise Crone'un araştırdığı yapının klasik anlamda bir mevâlî sisteminden ziyâde, memlûk sistemine yakın bir tür bağlılık veya kölelik ilişkisi olmasıdır. Öte yandan, İslam'ın yayılmasıyla birlikte gayri Arap unsurların Müslüman toplum yapısına daha yoğun biçimde dâhil olması, mevâlî kurumu içinde çeşitliliğe ve yapısal farklılaşmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, memlûk sistemi de bu tür çeşitlenmelerin bir sonucu olarak zamanla özgün bir karakter kazanmış ve ayrı bir kurum hâline gelmiş olabilir. Ancak bu durum, velâ ilişkisine dayalı diğer türlerin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Nitekim klasik kaynaklarda mevâlî olarak anılan kimselerin tamamı köle kökenli değildir; aksine, bazıları zengin, etkili ve toplumda saygın konumlara sahip ailelerden gelmiş, Araplarla eşit şartlarda toplumsal ve siyasal hayatta yer almışlardır. Bu kişilerin siyasi olaylardaki rolleri nedeniyle isimleri ve konumları tarihsel kaynaklarda ayrıntılı biçimde yer bulmuştur.²⁷

Crone'un İslam toplumunda mevâlî ve buna bağlı olarak incelediği Arap milliyetçiliği hususunda en son çalışmalarından biri ise Arap toplumunda velâ bağı konu edinen bir kitapta yer alan "Mawâlî and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View" adlı bölümdür.²⁸ Crone, sahip

²⁴ Crone'un bu kitabı sunduğu iddiaları destekleyecek verilerin eksik ve yetersizliğinin yanında, başlık ve içerik uyumsuzluğu, 84 sayfalık metne karşın 108 sayfalık bir ekler kısmı içermesi gibi pek çok açıdan da ciddi şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur. Bk. Daniel Pipes, "Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity by Patricia Crone Review", *Journal of Near Eastern Studies* 45/2 (1986): 167.

²⁵ Patricia Crone, "Mawla", *Encyclopaedia of Islam* (Second Edition) (Leiden: E.J. Brill, 1991), 874-882.

²⁶ Patricia Crone, "The Significance of Wooden Weapons in Al-Mukhtar's Revolt and the 'Abbâsî Revolution", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth*, (2000): 174-187.

²⁷ Adnan Demircan, *İslam Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015): 67 ve devamı.

²⁸ Patricia Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View", *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*, ed. Monique Bernards - John Nawas (Leiden: Brill, 2005): 167-194.

olduğu bakış açısı itibarıyla İslam toplumunda mevâlî unsurunu çoğunlukla Arap milliyetçiliği yönünden incelemiş ve sanki bütün dönemlerde gayri Araplara kötü muamele edilmiş gibi bazı dönemlerde yapılan ağır muameleleri öne çıkarmıştır. Crone'un bu görüşünü bütünüyle kabul etmek doğru olmasa da İslam toplumunda zaman zaman, özellikle otoriteden ayrı hareket eden vali ve yöneticiler sebebiyle, gayri Arapların, Arap statüsünde sayılmadığı ve onlara haksızlık yapıldığı muhakkaktır. Ancak Crone'un çalışmasında iddia ettiği gibi bu kötü muamelenin bizzat ilk iki halife döneminde yapıldığı, hatta fitilin onlar tarafından ateşlendiği görüşünü, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in yürüttüğü dikkatli sosyal politikalar düşünüldüğünde kabul etmek mümkün değildir. Makalenin ikinci bölümünde onun bu dikkat çekici çalışması üzerinden metodolojisine yönelik bir tahlil yapılacak ve ona yöneltilen kritiklere yer verilecektir.

2. Arap Milliyetçiliği Üzerine Bir Çalışmasının Tahlili

Crone, "Mawālî and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View" adlı çalışmasında Muâviye'nin Ziyâd b. Ebîh'e yazdığı iddia edilen bir mektup²⁹ üzerinden gayri Araplara karşı izlenen tutumu ve Haşimî ailesi üzerinden yürütülen Şiîliği ele almıştır. Söz konusu mektup Muâviye tarafından Irak Valisi Ziyâd'a oldukça gizli şekilde ulaştırılmış, okur okumaz imha etmesi ve içeriğinden kimseye bahsetmemesi istenmiştir. Fakat rivayete göre, Süleym b. Kays (ö.76/695) adlı Şii alimi,³⁰ Ziyâd'ın emrinde olan başka bir Şii kimsenin yardımı ile mektubun bir kopyasını alabilmiştir. Mektupta Muâviye, Ziyâd'dan mevâlîye kötü muamele ve dayatmalarda bulunmasını istemektedir.³¹ Crone, bu mektubun uydurma olduğu yönündeki görüşünü belirtmekle birlikte mektup üzerine böyle bir çalışma kaleme almasının sebebinin mektubun ne amaçla uydurulduğunu araştırmak ve gayri Arap unsur üzerinden İslam politikasını anlamak olduğunu vurgulamıştır.

Crone öncelikle mektubun muhatabı Ziyâd b. Ebîh'in kendisinin de mevâlî olmasına değinmiştir.³² Ona göre Ziyâd, hem Muâviye'nin gönderdiği emirlerde yer alan ifadelerden hem de daha önce izlenmek istenen siyasetin mevâlîye yönelik tutumundan rahatsızlık duymuştur. Rivayete göre, Hz. Ömer'in o sıralarda Basra valisi olan Ebû Musa Eşari'ye bir mektup yazarak mevâlîyi öldürmeyi teklif etmesi üzerine Ebû Musa'nın kâtibi olarak yanında bulunan Ziyâd, bu

²⁹ Söz konusu mektubu rivayet eden kişi Şii âlim Süleym b. Kays'tır. İlk dönem İslam kaynaklarında benzer bir rivayete rastlanmamaktadır. Crone'un da ifade ettiği gibi mektubun Abbâsî ihtilâlinde sonra uydurulmuş olması muhtemeldir. Süleym b. Kays'ın kitabı *Ehli Beyt'in Sırları* adı ile Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviride "Muâviye'den Sümeyye oğlu Ziyâd'a Mektup" başlığı ile yer verilmiş olan bu mektubun Ziyâd'ın kâtibi vasıtasıyla Süleym'in eline ulaştığı ifade edilmiştir. Bk. Kays Oğlu Süleym Hilali, *Ehl-i Beyt'in Sırları*, çev. Kemal Küntaş (İstanbul: Kalender Yayınevi, 2014): 175-181.

³⁰ Cemal ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin safında yer almış, Emevî karşıtlığını ölümüne kadar sürdürmüştür. *Kitâbü Süleym* adlı eseri ilk yazılı Şii metni olma özelliği taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Süleym b. Kays", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2: 534-535.

³¹ Crone, "Mawālî and the Prophet's Family", 170-171.

³² Crone, "Mawālî and the Prophet's Family.", 168. Ziyâd b. Ebîh'in annesi Sümeyye, İranlı bir devlet adamı tarafından Hâris b. Kelede'ye hediye edilen bir câriyedir. Sümeyye, Hâris'in kölelerinden Ubeyd er-Rûmî ile evlendirilmiş ve Ziyâd bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Ancak Ziyâd'ın biyolojik babasının gerçekten Ubeyd olup olmadığı hususunda erken dönemden itibaren şüpheler dile getirilmiş; bu nedenle Ziyâd, uzun süre "babasının oğlu" anlamına gelen *Ziyâd b. Ebîh* şeklinde anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İrfan Aycan, "Ziyâd b. Ebîh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 480-482.

teklife gayri Arapların sayısının fazla olduğunu ve Alioğullarının çok cesur olduğunu gerekçe göstererek karşı çıkmıştır.³³ Muâviye, Ziyâd'a mektubunda bunu hatırlatmış ve bunu hatırlatırken “eğer o günlerde Ebû Süfyan'ın oğlu olduğunu bilseydin böyle yapmazdın” şeklinde bir ifade de kullanmıştır.³⁴ Ona göre Ziyâd kendini mevâlî olarak aşağı bir konumda görüyor ve Ebû Süfyan'ın oğlu olduğunu bilmiyordu. Bu sebeple Muâviye ona “Sen bunu mevâlîye bağlılığın yüzünden yaptın ve o günlerde Ubeyd'in oğlu olduğunu sanıyordun” demiştir.³⁵ Buradan Muâviye'nin Ziyâd'a Arap soyundan geldiğini bilmesi durumunda Arap milliyetçiliği politikasının önünde durmayacağını ima ettiği çıkarımını yapmak mümkündür. Rivayette ayrıca Ali evladı ile mevâlî arasındaki sempati ve karşılıklı korumaya işaret edildiği gibi ileride de çeşitli konularla bağlantılı olarak bu ilişkiye değinilmiştir.

Crone, erken dönem -özellikle de ilk iki Raşid halifenin- hilâfet uygulamalarının Arap merkezli bir anlayış üzerine inşa edildiği ve bu siyasetin gayri Arap unsurlar aleyhinde şekillendiği kanaatindedir. Mektupta yer alan bir ifadeyi de bu kanaat doğrultusunda değerlendirmiştir. “Ebû Bekir ve Ömer gayri Arapları öldürmeyi başaramamışlar ancak Alioğullarını hilafetten uzak tutmayı başaramışlardır. Hatta onlar olmasaydı tüm ırk Haşimoğullarının mevâlîsi olurdu” şeklinde tercüme ettiği bu ifade Crone'a göre oldukça dikkat çekicidir.³⁶ Bu ifadelerle yansıyan söylem, halifelerin gayri Araplara karşı düşmanlık besledikleri izlenimini uyandırabilecek bir şekilde kurgulanmış görünmektedir. Ayrıca, Haşimoğullarının hilâfete gelmesi durumunda tüm toplumun onların mevâlîsi konumuna düşeceği iddiası, Arap olmayan unsurlar kadar Arapların da bu aileye tabi kılınacağı varsayımını içermektedir.

Yine mektupta ifade edildiğine göre ilk iki halife (iddiaya göre bunu istedikleri halde) mevâlîyi öldürmemişler ancak onlara yakın görünen Alioğullarını hilafetten uzak tutmuşlardır. Böylece Arap olsun gayri Arap olsun kimse iktidarı ele alması muhtemel olan aileye, yani Haşimoğullarına bağlanmamış, onlara tabi olmamıştır. Açıkça ifade edilmelidir ki, birçok çalışmada ortaya koyduğu üzere, Crone mevâlîyi köleye benzer bir statüde görmektedir. Bu görüşüne uyumlu şekilde Crone, söz konusu ifadenin özellikle ilk kısmına yoğunlaşmış; ikinci kısmını gerektiği kadar değerlendirmemiştir. Mektubu uyduran kişinin Haşimoğullarına müsbet yaklaşımı göz önüne alındığında onun “Haşimoğullarının mevâlîsi” olmayı olumsuz bir anlamda kullanması muhtemel değildir. Crone'un değerlendirmesindeki en dikkat çekici noktalar, Hz. Ömer'i “baş Arap” olarak göstermesi, İslam toplumunda Arapçılığı öne çıkarması ve hatta Allah'ın bile peygamber ile dünyayı fethetmesine izin verdiği kişileri Araplardan seçmek suretiyle Arapları önceliğini ifade etmesidir.³⁷

Crone'un mektup bağlamında değerlendirmeye tabi tuttuğu bir diğer rivayet Hz. Osman dönemiyle ilişkilendirilmiştir. Rivayete göre Ziyâd b. Ebîh, Hz. Ali'nin geleceğe dair bildirdiği bir haberi işitmiştir. Bu haberde, Horasan'dan siyah sancaklar taşıyan bir grubun çıkacağı, bunların gayri Arap Müslümanlar olacağı, Emevî iktidarını sona erdirecekleri ve hanedanın tüm üyelerini öldürecekleri öne sürülmektedir. Crone, bu rivayeti incelerken, metinde “mevlâ” teriminin

³³ Crone, “Mawâlî and the Prophet's Family”, 168.

³⁴ Hilali, *Ehl-i Beyt'in Sırları*, 178.

³⁵ Crone, “Mawâlî and the Prophet's Family”, 174; Hilali, *Ehl-i Beyt'in Sırları*, 179.

³⁶ Crone, “Mawâlî and the Prophet's Family”, 169 ve 176.

³⁷ Crone, “Mawâlî and the Prophet's Family”, 180-181.

yalnızca bireysel ve dar bir anlamda kullanıldığını; buna karşılık, daha genel bir ifadeyle Arap olmayan Müslümanları tanımlamak üzere “el-acem” teriminin tercih edildiğini vurgular. Ona göre bu tercihin arkasında, “mevâlî” teriminin dönemin söyleminde aşağılayıcı veya itibarsız bir statüyü çağrıştırması yatıyor olabilir.³⁸ Bu hususla bağlantılı olarak, Crone, mektubun tarihlendirilmesi meselesine de özel bir önem atfetmektedir. Crone mektubun Abbâsî ihtilâlinde sonra Horasan’dan gelen siyah sancaklıların yaptığı katliamın bilinci ile üretilmiş olduğunu söylemiştir.³⁹ Başka bir ifade ile, Abbâsîler öncülüğünde Emevî Araplarına karşı yürütülen isyan ve ailenin katliamı, onların mevâlîye karşı sözde yıkıcı politikası üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Mektupta yalnızca Emevî iktidarı değil, aynı zamanda erken dönem halifeleri üzerinden de Arap merkezli bir siyaset eleştirilmektedir. Bu çerçevede gayri Araplara yönelik düşmanlığın Hz. Ömer’e; buna karşılık, gayri Araplara yönelik bir tür sempati ve kapsayıcılığın ise Hz. Ali’ye atfedildiği görülmektedir. Yine başka bir yerde mektubun yazarının Hâşimî Şiilikten (yani Abbâsîleri de içine alacak şekilde Hâşimoğullarına atfedilen üstünlük ve meşruiyet) Ali taraftarı bir Şiiliğe yöneldiğini, bunun da dönemin politikalarının etkisi ile olmuş olabileceğini söylemiştir. Dolayısıyla mektubun 762’den önce yazıldığı, en azından 780 yılından sonra uydurulmuş olamayacağı görüşünde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Emevîlerin Arap milliyetçiliği konusundaki yorumlarına devam ederken Crone, Emevîlerin ayrımcı politikalara önderlik ettikleri için değil, yerli mühtedilere karşı ayrımcılığın hayatın bir gerçeği olduğu bir fetih toplumuna başkanlık ettikleri için Arapların baş kahramanları olarak gösterildiği görüşündedir. Başka bir ifade ile Emevîler döneminde fetihlerle genişleyen İslam topraklarında gayri Araplar tabii bir ayrımcılığa maruz kalmışlardı. Emevîler de bu ayrımcılığı kırarak bir politika geliştirmemişlerdi. Ayrıca, kendisine bir hak vermeksizin mevâlînin mülkü için yasal hak talebinde bulunan velâ bağının tek taraflı işletilmesinden Muâviye’nin sorumlu olabileceğini, ancak bunu haksız bulan hiçbir Arabın da kayıtlara geçmediğini ifade eder. Süleyman tarafından ileri sürülen hükümlerin, gerçek hükümler gibi görünmediği görüşündedir. Örneğin Arapların, kızlarını Arap olmayanlarla evlendirmek konusunda gerçekten isteksiz olduğunu ve I. Ömer ile II. Ömer’in de bu düşüncede olduğunun söylendiğini ifade eder. Ancak bu iki halife hakkındaki kayıtları doğru bulmaz ve herhangi bir halifenin bu konuda kanun koymayı üstlendiğinin açık olmadığını da sözlerine ekler. Crone’a göre bu tür evlilikleri kabul edip etmemek evlilik vasilerine kalmıştır. Benzer şekilde, mevâlînin idarî ya da yetkili makamlara atanmasına ilişkin açık bir hukukî düzenlemeye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Emevîler ve onların tayin ettiği valiler, her ne kadar sonradan bu tercihlerinden pişmanlık duymuş olsalar da, mevâlîyi çeşitli görevlere istihdam etme konusunda toplumun genel eğilimlerinden daha istekli davranmışlardır. Ancak bu atamalar, özellikle gayri Arap yetkililerin görev yaptığı bölgelerde, yerel Arap nüfusun yoğun tepkisi ve kimi zaman taciziyle karşılaşmıştır.⁴¹ Tüm bu değerlendirmelerden anlaşılması gereken, mevâlîye yapılan ayrımcılık konusunda Crone’un yalnızca idarecileri değil, bilhassa Arap toplumunu sorumlu tuttuğudur.

³⁸ Crone, “Mawâlî and the Prophet’s Family”, 169.

³⁹ Crone, “Mawâlî and the Prophet’s Family”, 177.

⁴⁰ Crone, “Mawâlî and the Prophet’s Family”, 179.

⁴¹ Crone, “Mawâlî and the Prophet’s Family”, 182.

Mevâlî ile Abbâsî ihtilâli arasındaki ilişkiye gelince Crone, öncelikle Hz. Ali tarafından söylendiği iddia edilen öngörüyü ele alır. Ziyâd'ın Hz. Ali'nin ağzından duyduğu rivayet edilen ve yukarıda değinilen bu habere göre gün gelecek ve gayri Araplar tıpkı Arapların onlara yaptığı gibi Arapları yenecekler ve bu gayri Arap kitle de Horasan'dan gelecektir.⁴² Öne çıkardığı bir diğer husus, eğer Ziyâd'ın müdahalesi olmasaydı, Hz. Ömer'in mevâliden bir kimsenin boyu beş karışa ulaşır ulaşmaz onu öldüreceğidir.⁴³ Crone bu ifade ile İmam İbrahim'in Abbâsî ihtilâlinin hazırlık sürecinde Ebû Müslim'e yazıldığı iddia edilen "Horasan'da Arapça konuşan kimseyi bırakma" telkinini içeren mektup arasında kıyaslamalarda bulunmuştur.⁴⁴ Bu mektuba göre İmam İbrahim, Ebû Müslim'e kimden şüpheleniyorsa öldürmesini, Arapça konuşan kimse kalmaması pahasına güvenmediği kim varsa boyu beş karışa ulaşınca öldürmesini söyler.⁴⁵ Crone, burada kastedilen Arapların, Yemenîler olmadığını altını çizirken, Abbâsî ihtilâlinde Yemenî Araplardan ve mevâliden destek alınmasını "idareciler tarafından Mudariler Yemenilerle değiştirilmiş ve gözde olmuşlardır, boyu beş karışa ulaşınca öldürülecekler de mevâlî yerine Araplar olmuştur" şeklinde yorumlamıştır.⁴⁶ Crone, Abbâsî hareketinde mevâlînin rolünü gösteren ve bu rivayete benzeyen farklı rivayetler de olduğunu söylemiş ancak üzerinde durulması gereken asıl noktanın, ihtilâli yürüten kitlenin Araplar olduğu yönündeki görüşün aksine mevâlî unsuru olduğunu hatırlatmıştır. Demek ki, daha önceden değinilen "Ebûbekir ve Ömer olmasaydı tüm ırk Haşimoğullarının mevâlîsi olurdu" ifadesi Haşimoğullarının mevlâsı olmak; onların tahakkümü altında bulunarak toplumda yer bulmak olarak anlaşılmıştır.

Crone, Süleym tarafından uydurduğu düşünülen bu mektubun Abbâsî rejiminin kanlı tabiatını örtbas etmek üzere benzer uygulamaların daha önce Emevîler tarafından da gerçekleştirildiğini ima etmek üzere ortaya atıldığı görüşündedir.⁴⁷ Bu mektup üzerinden mevâlînin genel konumu hakkında bazı detaylara yer vermiştir. Fakat mevâlînin Emevîler döneminde kötü muamele gördüğünün ve hatta haklarında öldürülme emrinin verildiğinin ispatının güç olduğu; bu tür haberlerin onların Abbâsî ihtilâlindeki rolleri ve Şiîlerle yakınlaşmaları sebebiyle uydurulmuş olabileceği görüşündedir. Değerlendirmelerinde çoğunlukla mevâlî unsuru Arap-gayri Arap mücadelesi bakımından ele aldığı görülmektedir. Ona göre özellikle ilk iki halife ile Emevîler döneminde gayri Araplara karşı menfi bir tutum sergilenmesine karşın Abbâsî ihtilâli ile birlikte bu tutumun müspetleştiği belirtilmiştir. Fakat bu menfiliğin mektupta belirtilen ölçüde olmasının muhtemel olmadığını da ifade etmiştir. İslam kaynaklarında cahiliye döneminden devralınan Arapçılığın yıkılmaya çalışıldığına dair birçok

⁴² Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 186–187. Burada Crone daha önceden üzerinde çalıştığı bir konu olan tahta silahları hatırlatarak bu kitlenin, sembolik bir önemi de olan tahta silahlarla ortaya çıktığını söylemiştir.

⁴³ Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 180.

⁴⁴ Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 192.

⁴⁵ Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 187. Burada, Taberî, Ezdi ve İbn Esir'in eserlerini referans verir, Elad Amikam'ın "Ethnic Composition" adlı çalışmasına işaret eder ve beş karış sözünün bu rivayette de yer aldığını hatırlattığı için kendisine teşekkür eder. Elad, Amikam. "The ethnic composition of the 'Abbasid revolution: a reevaluation of some recent research" *Jerusalem studies in Arabic and Islam* 24 (2000): 246-326.

⁴⁶ Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 188.

⁴⁷ Crone, "Mawâlî and the Prophet's Family", 192.

rivayet bulunmaktadır.⁴⁸ Ancak Crone, bu rivayetleri kabul etmediği için yine mevâlîye kötü muamele yapıldığını gösteren az sayıdaki rivayeti kendi teorisine yarayacak ölçüde kullanmıştır. Mektubun sahte olduğunu açıkça ifade etmesine rağmen, metin üzerinden geliştirdiği yorumlarda İslam toplumuna ve kaynaklarına yönelik olumsuz tutumunu da satır aralarında sürdürmüştür. Zira Crone'un, Kur'an da dâhil olmak üzere erken dönem İslam kaynaklarının tarihsel güvenilirliğini sorgulayan yaklaşımı dikkate alındığında, Şii bir müellife ait ve uydurma olduğu kabul edilen bir rivayeti kullanması tartışmalı yönler içermektedir. Bununla birlikte, bu tercih, onun teorisini desteklemek amacıyla kaynak seçiminde seçici davrandığını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

3. Crone'un İslam Kaynaklarına Bakışı ve Metodu Üzerine

Crone'un Arap milliyetçiliği üzerine ortaya koyduğu bakış açısını daha iyi anlamak ve onun metodunu irdelemek için mevâlî konusundaki görüşlerine ve bu görüşleri sebebiyle hakkında yazılan kritiklere de değinmek gerekmektedir. İslam toplumunda gayri Arap unsur olarak nitelenen mevâlîyi ve Arap toplumundaki mevlâ sistemini araştırmak üzere kaynaklara yönelen Crone, revizyonist duruşundan beklenildiği şekilde İslam tarihi kaynaklarına şüphe ile yaklaşmıştır. Mevâlînin hür kişi olmadığını ve hiçbir dönemde Araplarla eş tutulmadığını kanıtlamak için İslam tarihi kaynaklarının güvenilir olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Çünkü Kur'an ve Sünnet, birçok şekilde açıkça bir ırkın başka bir ırka üstün olamayacağını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, Crone, Siyer literatüründe mevâliden hür kişi olarak bahsedildiğini ancak bu materyali güvenilir kabul etmek için ikna edici bir sebep olmadığını söyler.⁴⁹ Mevâlî kelimesinin Kur'an'da geçtiği yerlerden⁵⁰ biri olan Ahzab Suresi 5. ayeti de kendince yorumlamaya çalışır. Ancak Crone, söz konusu ayette "mevâlî" kavramının ne tür bir anlam çerçevesinde kullanıldığını analiz etmek yerine, ayetin nüzul sebebi olan Hz. Zeyneb ile Hz. Peygamber'in evliliğini merkeze alarak, Hz. Peygamber'e yönelik eleştirel tutumunu sürdürür. Onun bu konudaki ifadesi "Dört kadından fazla evlenirken mazur görülen, Mekke'yi fethederken mazur görülen peygamber eğer Zeynep (bint Cahş) ile evlenmek istemişse bunu da neden başka bir mazerete sığınarak yapmasın" şeklindedir.⁵¹ Crone'un İslam tarihinin kaynaklarına yönelik yaklaşımı, sözlü aktarıma dayalı rivayet geleneğini güvenilirmez bulan oryantalist perspektifle

⁴⁸ İslam'ın ırkçılığa karşı tutumu konusunda Kur'an ve hadislerde yer alan pek çok emrin yanı sıra, Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'nde dile getirdiği ifadeler de dikkat çekicidir. Bk. İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, II, çev. Mustafa Kazım Yılmaz ve Mahmut Polat. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019): 573-587. Hz. Ebûbekir döneminden itibaren Hz. Peygamber'in ırkçılık konusundaki ikazları doğrultusunda hareket edildiği Arap olmayan Müslümanların da orduda görev almasından anlaşılmaktadır. Bk. İbn Asem Ebû Muhammed Ahmed, *el-Fütuh*, çev. Mehmet Cevher Caduk. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020): 72, 115. Ayrıca Hz. Ömer döneminde başlatılan ata ödemelerinde Arap Müslümanlardan ayırt edilmeksizin mevâlînin de dâhil edildiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Yiğit, "Mevalî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29: 424-426.

⁴⁹ Crone, *The Mawālî*, 185.

⁵⁰ "Kur'an-ı Kerim'de "akraba" (Meryem 19/5), "dostlar" (el-Ahzâb 33/5) ve "mirasçılar" (en-Nisâ 4/33) mânasında üç âyette zikredilir. Mevlâ kelimesi de çoğu Allah hakkında olmak üzere "sahip, yardımcı, koruyucu, dost, efendi" anlamlarında on sekiz yerde geçmektedir." Ayrıntılı bilgi için bk. Yiğit, "Mevalî", 424-426.

⁵¹ Crone, *The Mawālî*, 185-186.

büyük ölçüde örtüşmektedir. Ona göre, insan hafızasının doğası gereği sözlü rivayetler zamanla bozulmaya ve yanlış aktarılmaya açıktır. Bu nedenle, Crone, yazılı tarih geleneğinin ancak Abbâsiler döneminin ilk evrelerinde kurumsallaşmaya başladığını savunur ve bu gerekçeyle erken dönem İslam tarihine ilişkin rivayetlerin güvenilirliğini ciddi biçimde sorgular.⁵²

Crone'un çalışmasında İslam kaynakları yerine gayrimüslim kaynaklara öncelik vermesi, Ulrike Mitter'in eleştirisinin çıkış noktasını oluşturur. Mitter, öncelikle doğru metotla iyi ayıklandığında İslami kaynakların güvenilir olabileceğini söyler ve isnad-metin analizi gibi metotlarla konu hakkındaki hadisler üzerine çalışır. Ulaştığı sonuç ise Crone'un Emevî döneminde uyarlandığını iddia ettiği sistemin aslında İslamiyet'in ilk yıllarından beri zaten uygulanıyor olduğudur.⁵³ Velâ bağları arasında da ayrıma gitmenin ve Emevîler döneminde Roma sisteminden veya Yahudi kurumlarından uyarlanan bağın velâ türlerinden biri olduğunun, tüm çeşitleri kapsamayacağını belirtmesi önemlidir. Mitter'e göre Crone bu noktayı yeterince açıklayamamıştır.

Crone'un velâ kurumunu homojen bir yapı olarak ele aldığı ve farklı türleri kapsayan bir yapıyı İslam öncesinde veya İslamiyet'in ilk dönemlerinde aradığı açıktır. Ayrıca hukuki bağlamda kullanılan, yalnızca sözleşmeyi talep eden ve sözleşmeyi kabul eden tarafı tanımlamak için kullanılan *el-mevle'l-esfel* ile *el-mevle'l-a'lâ* kavramlarını tüm velâ türlerinde kullanılıyormuş gibi alt-üst ilişkisi anlamında yorumlamaktadır. Wael Hallaq, Crone'un velânın iki ayrı türünü incelerken kaynakları yanlış okuduğunu ve dolayısıyla yanlış anladığını ifade etmiştir.⁵⁴ Hallaq'a göre Crone'un yaklaşımındaki temel sorun, tarihsel verilerin hipotezi şekillendirmesi gerekirken, hipotezin verileri biçimlendirmesidir.⁵⁵ Daha açık bir ifade ile Hallaq'a göre Crone bir iddia ortaya atmış, bunu desteklemek için de kaynaklardaki verileri keyfi bir biçimde seçip kullanmıştır.

Crone'un velâ hakkındaki teorilerini incelerken iki önemli sorunun okurun aklına gelmesi muhtemeldir. Bunlardan ilki Crone'un iddia ettiği ödünç almanın tam tersi yönde de olabileceği, yani başka toplumlarda mevcut olan kurumların İslamiyet'teki velâ bağından alınmış olabileceğidir. Bu konuda Badr Gamal'ın getirdiği eleştiri dikkat çekmektedir. Ona göre Crone İslamiyet'teki velâ bağının Roma veya Yahudi sistemlerinden ödünç alındığını iddia ediyorsa, bu topluluklardaki velâ sistemine benzeyen toplumsal bağların İslamiyet'ten alınmış olabileceği de pekâlâ iddia edilebilir. Ayrıca, Crone'un kendisinin bile ortaya attığı teorinin kanıtlanmamış bir teori olduğunu itiraf ettiğinin altını çizer.⁵⁶ İkincisi, İslam öncesi velâ ve benzeri ilişkiler ile İslamiyet'teki bağ türlerini karşılaştırırken ulaştığı sonuçlardan biri olarak, İslami velâ bağının bireysel, İslam öncesi bağın ise gruplar arasında olduğuna işaret etmesi ile ilgilidir. Acaba İslamiyet'le birlikte bu bağlar bireyselleşmiş midir? Başka bir ifade ile, Crone'un da işaret etmeye

⁵² Patricia Crone, *Slaves on Horses : The Evolution of the Islamic Polity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 3.

⁵³ Ulrike Mitter, "The Origin and Development of the Islamic Patronate", *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*, ed. Monique Bernards - John Nawas (Leiden: Brill, 2005), 79.

⁵⁴ Wael B. Hallaq, "The Use and Abuse of Evidence: The Question of Provincial and Roman Influences on Early Islamic Law", *Journal of the American Oriental Society*, 110/1 (January 1990): 84.

⁵⁵ Hallaq, "The Use and Abuse of Evidence", 83.

⁵⁶ M. Badr Gamal, "Roman, Provincial and Islamic Law: The Origins of the Islamic Patronate by Patricia Crone", *The Middle East Journal*, 42/1 (1988): 134; Crone, *Roman, Provincial and Islamic Law*, 99.

çalıştığı gibi, daha çok efendi-köle ilişkisine mi evrilmiştir? Bu sebeple İslam öncesi ile İslamiyet sonrası türlere aynı ismi vermek doğru olmayabilir mi? Bu tür bir farklılığa işaret eden başka yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Ulrich mevlâ/mevâli kullanımında zaman zaman anakronizme düşüldüğünü ve İslam öncesi Arap toplumunda mevâli kelimesinin şahıslardan ziyade topluluğu nitelemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁷ Ancak Crone'un İslam tarihine yaklaşım tarzı ve İslamiyet'e karşı saldırgan tutumu göz önüne alındığında onun "Arap toplumunda mevcut olan bu bağın İslamiyet'le birlikte kölelik gibi bir sisteme evrildiğini" söylemek niyetiyle bu görüşü ortaya attığından şüphelenilebilir.

Hallaq'a göre Crone'un velâ meselesine yaklaşımı önyargılıdır. Bu önyargı sebebiyle iddiasını desteklemek için ortaya attığı deliller zorlama ve hilelidir. Crone'un *Roman, Provincial and Islamic Law: The Origins of the Islamic Patronate* adlı kitabının ciddi bir kritiğini yapan Hallaq, onun çalışmasının "yanlış yönde atılmış bir adım" olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Onun "mevâli" için kurguladığı, "suiistimal edilen ve küçümsenen" kişiler imajına uymadığı için mevlâları karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde gösteren Arap şiirinden bulunabilecek kanıtları da reddettiğini ve yok saydığını ifade eder.⁵⁹ Crone, doktora tezinde önemli bir bölümde şiirlerde geçen mevlâ-mevâli gibi kelimeleri göstermek üzere çeşitli dizelere yer vermiştir. Fakat burada hemen bütün İslam öncesi şiirlerde mevâliye "akraba" şeklinde bir anlam yüklenirken, kavramın Emevî döneminde bazı şiirlerde akraba, bazı şiirlerde ise köle olarak karşımıza çıktığını ifade etmiştir.⁶⁰ Ortaya koyduğu bütün örnekler teorisini kanıtlamaya yardımcı olacak türdendir ve mevâlinin tek bir türü üzerine odaklandığı görülmektedir. Böylece Arap milliyetçiliğinin ilk dönem İslam toplumunda ne denli yerleşik ve yaygın olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Crone, İslam'ın ilk dönemindeki toplumsal ilişkileri analiz ederken Medine'deki Müslüman-Yahudi ilişkilerini de ele almış ve *velâ* kurumunu bu bağlamda da değerlendirmiştir. Ulaştığı sonuç Müslümanlar hakkındaki genel görüşüne yakındır. Ona göre Yahudi toplulukları bazen Arap korumasından ve dolayısıyla mevâli statüsünden kaçınabilecek kadar güçlüdür ancak çoğunlukla Araplara tabi olmak zorunda kalmışlardır.⁶¹ Lecker bu yorumu eleştiriye tabi tutmuş ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 356/967) eserinde verdiği mübalağalı ve gerçek dışı iddiaların kullanılmasının doğru olmadığını söylemiş, bu tür rivayetlerin modern araştırmacılar tarafından "sorgusuz sualsiz" alınması konusundaki hataya Crone'un metodunu örnek göstermiştir.⁶² Oysa bu rivayetlerin tarafsız bir tarihçiden gelmediği dikkate alınmalıdır.

Crone, Abbâsî döneminden itibaren gayri Arap unsurun giderek yükselişe geçmesini de yorumlamıştır. Mevâlinin, mahkeme, posta hizmeti, kurye ve casusluk sistemi, hapishaneler ve benzerleriyle ilişkili işlerde, özel ve yarı-özel işlevlerle hane halkından olarak, ezici bir çoğunlukla birçok yerde istihdam edildiğini ve bunların pek çoğunun, Mansur yönetimindeki bürokratların, valilerin ve generallerin daha az geleneksel rollerde bulunduğunu ifade etmiştir. Mevâlinin

⁵⁷ Brian Ulrich, *Arabs in the Early Islamic Empire* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019), 43.

⁵⁸ Hallaq, "The Use and Abuse of Evidence", 91.

⁵⁹ Hallaq, "The Use and Abuse of Evidence", 86.

⁶⁰ Crone, *The Mawālī*, 166.

⁶¹ Crone, "Mawālī".

⁶² Michael Lecker, "The Jewish Tribes in Arabia", *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*, ed. Monique Bernards - John Nawas (Leiden: Brill, 2005), 52.

Abbâsî dönemiyle birlikte giderek artan bu etkinliğini Roma ile karşılaştırmış ve “Augustus’un maliyesinde azat edilenler de bulunmaktaydı fakat Romalılar işlerini asla kölelerine teslim etmediler” şeklinde bir yorum yapmıştır. Burada dikkat çekici olanın, azat edilmiş kişilerin istihdamı değil, bir yüzyıl içinde kontrolü ele geçirmeleri olduğunu söylemektedir.⁶³ Başka bir ifade ile Crone, İslam toplumunda köle olarak var olan sınıfın hızlı yükselişini ilgi çekici bulmuş ve temelini mevâlî sistemine dayandığı memlûk sınıfındakilerin idareyi nasıl ele aldığını anlamaya çalışmıştır. Kitabına verdiği *Slaves on Horses* (Atlar Üzerinde Köleler) başlığı tüm bu görüşlerinin özet bir ifadesinden başka bir şey değildir. Ona göre Araplar, güçlü bir etnik milliyetçilik duygusuyla hareket ederek Arap olmayanları topluma ancak ikinci sınıf, köle benzeri bir statüde kabul etmişlerdir. Zamanla askeri ve idari becerileri gelişen bu “köleleştirilmiş” gruplar, siyasi etkinlik kazanarak nihayetinde Araplara karşı üstünlük sağlamış ve iktidarı ele geçirmişlerdir. Söz konusu dönemdeki bu güç değişimi Abbâsî ihtilâli ile neticelenmiş ve bu değişim İslam dünyasındaki etnik-siyasi dengeleri yeniden şekillendirmiştir.

Sonuç

İslam Tarihi araştırmalarıyla Batı’da önemli bir yer edinen Crone’un, İslam toplumuyla ilgili çoğu meseleyi ana akım oryantalistlerden farklı olarak revizyonist bir yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. İslamiyet’in, başta Yahudilik olmak üzere başka dinlerden esinlenerek uydurulan bir din olduğunu düşündüğünden, klasik İslam kaynaklarına şüpheyile yaklaşmış ve bu kaynakların vahiy temelli bir dini yansıtmaktan ziyade, telif edildikleri dönemi anlamak için kullanılabileceğini ifade etmiştir. Doktora tezini ve alandaki pek çok önemli çalışmasını mevâlî üzerine yapan Crone, erken dönem İslam toplumunda mevâlînin sosyal konumunu ve siyasi gelişmelerdeki rolünü anlamak amacıyla ulaşabildiği kaynakları incelemiştir. Araştırmaları neticesinde ilk dönem İslam toplumunda Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile mevâlînin dışlandığı ve eşitsizliğe maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Abbâsî ihtilâlinde mevâlînin belirleyici bir rol oynadığını savunan Crone, bu kanaatini de mevâlînin maruz kaldığı bu yapısal dışlanmışlık ve sosyal eşitsizlikle temellendirmektedir.

Bu makalede Crone’un Batı’da İslam tarihi çalışmalarına etkisi konu edinilmiştir. Bu sebeple onun mevâlîyi inceleyen ilk akademik çalışmalarından başlayarak son makalelerine kadar birçok çalışması üzerinden akademik hayatı, eserleri ve görüşleri incelenmiştir. İslam tarihinde Arap milliyetçiliğini ele alan çalışması ise metodolojisi anlamak açısından tahlil edilmiştir. Muâviye’nin Ziyâd b. Ebîh’e yazdığı iddia edilen bir mektubun analizine odaklanan bu çalışma, önceki çalışmalarında takındığı metodolojik yaklaşımını yeniden ortaya koyma çabası olarak okunabilir; ancak bunu sistematik bir anlatım yerine oldukça karmaşık ve yer yer anlaşılması güç bir üslupla gerçekleştirmesi, kendisini eleştiriye açık hale getirmektedir. Crone, incelediği mektubun sahte olduğunu ileri sürmekle birlikte, aynı mektupta yer alan ve Arap milliyetçiliğini çağrıştıran bazı tutumları özellikle ilk iki halife dönemiyle ilişkilendiren bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çelişkili tavır, Crone’un İslam tarihine ilişkin kaynakları kendi teorik varsayımlarını destekleyecek şekilde seçici biçimde kullandığını gösteren örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak,

⁶³ Crone, *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity*, 68.

gerek bu çalışmada ortaya koyduğu tutarsızlıklar gerekse İslam tarihi üzerine geliştirdiği radikal tezler yalnızca Müslüman tarihçilerden değil, birçok oryantalist meslektaşından da ciddi eleştiriler almıştır. Buna rağmen, yayınladığı çalışmaların geniş kapsamı, yürüttüğü önemli akademik görevler ve aldığı atıflar, akademik camiada kendisinden sıkça söz edilmesini sağlamıştır. Fakat İslam tarihi kaynaklarını büyük ölçüde reddetmesi, metodolojik tutarsızlıkları ve objektiflikten uzak yaklaşımı sebebiyle Crone'un çalışmaları yoğun eleştirilere konu edilmeye devam edecek gözükmektedir.

Kaynakça

- Asem, İbn, Ebû Muhammed Ahmed. *el-Fütuh*. çev. Mehmet Cevher Caduk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Bernards, Monique - John Nawas (ed.). *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*. Leiden: Brill, 2005.
- Bolay, Süleyman Hayri. "İsmail Fenni Ertuğrul". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23:98-100.
- Bonner, Michael. "The Legacy and Influence of Patricia Crone (1945–2015)". *Der Islam* 93/2 (20 January 2016): 349-369.
- Crone, Patricia. *God's Rule: Government and Islam*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Crone, Patricia. *From Arabian Tribes to Islamic Empire: Army, State and Society in the Near East c.600-850*. Aldershot: Routledge, 2008.
- Crone, Patricia. "Mawālī and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View". *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*. Ed. Monique Bernards - John Nawas. Leiden: Brill, 2005, 167–194.
- Crone, Patricia. "Mawlā". *Encyclopaedia of Islam* (Second Edition) Ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs, Leiden: E. J. Brill, 1991, 874-882. https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/mawla-COM_0714
- Crone, Patricia. *Medieval Islamic political thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
- Crone, Patricia. *Roman, Provincial and Islamic Law: The Origins of the Islamic Patronate*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Crone, Patricia. *Pre-Industrial Societies: Anatomy Of The Pre-Modern World*. Oneworld Publications, 2015.
- Crone, Patricia. 'Serjeant and Meccan Trade'. *Arabica* 39/2 (1992), 216–240.
- Crone, Patricia. *Slaves on Horses : The Evolution of the Islamic Polity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Crone, Patricia. *The Mawālī in the Umayyad Period*. Londra: University of London, SOAS, Doktora Tezi, 1973.
- Crone, Patricia. *The Nativist Prophets Of Early Islamic Iran: Rural Revolt And Local Zoroastrianism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Crone, Patricia. "The Significance of Wooden Weapons in Al-Mukhtar's Revolt and the 'Abbāsīd Revolution". *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth*. (2000): 174-187.
- Crone, Patricia. 'Were the Qays and Yemen of the Umayyad Period Political Parties?' *Islam - Zeitschrift Fur Geschichte Und Kultur Des Islamischen Orients* 71/1 (1994): 1-57.
- Crone, Patricia, *Collected studies in three volumes*. Ed. Hanna Siurua. Leiden: Brill, 2016.
- Crone, Patricia, Martin Hinds. *God's Caliph: Religious authority in the first centuries of Islam*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Crone, Patricia & Martin Hinds. "Halifetullah" Çev. Mehmet Azimli & Ali Akay, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/2 (2007): 167-188.

- Crone, Patricia, Michael Cook. *Hagarism: The making of the Islamic world*. Cambridge: CUP Archive, 1977.
- Çolak, Yaşar. *Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook - Patricia Crone ve Lawrence I. Conrad Örneği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007.
- Çolak, Yaşar. "İslâm Tarihi Çalışmalarının Batı'daki Tarihsel Gelişimi Üzerine" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Eylül 2019): 89-124.
- Dalkılıç, Hatice Nur. "Vefâyat/Patricia CRONE (28 Mart 1945-11 Temmuz 2015)". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016): 175-179.
- Demircan, Adnan. *İslam Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Elad, Amikam. "The ethnic composition of the 'Abbasid revolution: a revaluation of some recent research" *Jerusalem studies in Arabic and Islam* 24 (2000): 246-326.
- Gamal, M. Badr. 'Roman, Provincial and Islamic Law: The Origins of the Islamic Patronate by Patricia Crone'. *The Middle East Journal* 42/1 (1988): 133-134.
- Hallaq, Wael B. "The Use and Abuse of Evidence: The Question of Provincial and Roman Influences on Early Islamic Law". *Journal of the American Oriental Society* 110/1 (January 1990): 79-91.
- Hilali, Kays Oğlu Süleym. *Ehl-i Beyt'in Sırları*, çev. Kemal Küntaş. İstanbul: Kalender Yayınevi, 2014.
- İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, çev. Mustafa Kazım Yılmaz ve Mahmut Polat. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Köksal, Asım Cüneyd. "Mustafa Asım Köksal". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002, 36: 235-236.
- Lecker, Michael. "The Jewis Tribes in Arabia". *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*. Ed. Monique Bernards - John Nawas. Leiden: Brill, 2005, 50-69.
- Manheimer, Eric I. "Hagarism: The Making of the Islamic World". *The American Historical Review* 83/1 (1978): 240-241.
- Meriç, Cemil. *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim, 2013.
- Mitter, Ulrike. "The Origin and Development of the Islamic Patronate". *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam*. Ed. Monique Bernards - John Nawas. Leiden: Brill, 2005, 70-133.
- Özdemir, Öznur & Saim Yılmaz. "Revizyonist Tarihçi Patricia Crone'un Mevâli Anlayışı". *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021): 357-385.
- Özen, Şükrü. "Velâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43/11-15.
- Pipes, Daniel. "Slaves on Horses : The Evolution of the Islamic Polity by Patricia Crone Review". *Journal of Near Eastern Studies* 45/2 (1986): 165-167.
- Robinson, Chase F. "Crone and the End of Orientalism". *Islamic Cultures, Islamic Contexts*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2014, 597-620.
- Schick, Robert. "Patricia Crone, Meccan Trade and the Rise of Islam". *Speculum* 66/1 (1991): 137-139.
- Serjeant, R. B. "Meccan Trade and the Rise of Islam: Misconceptions and Flawed Polemics". *Journal of the American Oriental Society* 110/3 (July 1990): 472-486.
- Steenbrink, Karel. "New Orientalist Suggestions on the Origins of Islam", *The Journal of Rotterdam Islamic and Social Sciences* 1/1 (2010): 1-10.
- Ulrich, Brian. *Arabs in the Early Islamic Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019.
- Uzun, Nihat. "İslâm'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar" *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014): 213-228.
- Yiğit, İsmail. 'Mevali'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004, 29/424-426.

Özet

Batı'da İslam tarihi üzerine çalışanlar genellikle İslam tarihçisi olarak anılmakla birlikte, Müslüman olmayan ve İslam tarihini araştırma konusu olarak seçenler "oryantalist İslam tarihçileri" veya kısaca "oryantalist/müsteşrik" olarak tanımlanmaktadır. Bu tarihçiler tarafından geniş biçimde incelenen alanlardan biri de İslam'ın ortaya çıkışı ve yayılışı dönemindeki politikalar olmuştur. Ancak Avrupa merkezli tarih yazımı sebebiyle bulgular çoğunlukla oryantalist bir perspektiften süzülerek aktarılmıştır. Revizyonist fikirleriyle tanınan Patricia Crone (1945-2015), İslam toplumunda mevâli ve Arap milliyetçiliği alanında yaptığı pek çok çalışma nedeniyle batıda önde gelen bir oryantalist İslam tarihçisi olarak dikkat çekmektedir. Eserleri ve benimsediği yöntem, bu alandaki araştırmacılar arasında geniş çapta akademik tartışmalara konu olmuş; özellikle İslam kaynaklarına karşı sergilediği aşırı şüpheli tutum eleştirilmiştir. Crone'un oryantalist bakış açılarını farklı yönleriyle ele alan bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte, onun Batı'daki İslam araştırmalarına etkisini özellikle Arap milliyetçiliğine ilişkin görüşleri çerçevesinde inceleyen özel bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Nitekim Crone, Batılı İslam tarihçileri arasında yaygın olan ana akım yaklaşımların aksine, İslam'ı ve temel kaynaklarını kurgusal ve uydurulmuş unsurlar olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle yalnızca Müslüman İslam tarihçileri tarafından değil, Batılı meslektaşları tarafından da eleştirilerin hedefi olmuştur.

Bu makalede, Crone'un Batı'daki İslam araştırmalarına etkisi akademik kariyeri ve eserleri bağlamında ele alınacak, ayrıca Arap milliyetçiliği üzerine yaptığı bir çalışma değerlendirilerek metodolojisi ortaya konulacaktır. "Mawâli and the Prophet's Family: An Early Shī'ite View" adlı bu çalışma, Muâviye'nin Ziyâd b. Ebîh'e yazdığı iddia edilen bir mektubun çevirisi ve değerlendirmesidir. Mektupta Muâviye, Ziyâd'dan mevâliye kötü muamelede bulunmasını istemektedir. Bu telkini yaparken Muâviye'nin gayri Araplarla ilgili geçmiş dönemlerdeki politikalara yer verdiği görülmektedir. Crone da bu detayları yorumlayarak İslam toplumunda Arap milliyetçiliğinin nasıl ve hangi dönemlerde yapıldığını göstermeye çalışmıştır. Bu çalışmanın tercih edilmesinin sebebi, hem Crone'un doktora eğitimi sırasında uzmanlaştığı mevâli konusuyla ilişkili olması hem de vefatından önce yayımladığı son eserlerinden biri olmasıdır. Makalede Crone'un mektupta yer alan ifadeler üzerinden İslam toplumunda Arap milliyetçiliği sorununu nasıl değerlendirdiği tartışılacaktır. Son olarak onun İslam tarihi kaynaklarına bakış açısını ve metodunu anlamak üzere benzer çalışmalarındaki görüşleri ve başka tarihçilerin onun hakkındaki eleştirilerine yer verilecektir. Böylece Batı'da İslam tarihi hakkında dikkat çekici görüşleri ile öne çıkan bir isim, bu alanda çalışma yapanlara tanıtılarak görüşleri ve metodu kritik edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Oryantalizm, Patricia Crone, Mevâli, Arap Milliyetçiliği.